

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

CHEMIE OBECNÁ

STAVBA ORGANICKÝCH MOLEKUL

Úvod

Výběr významných prvků v organické chemii

1													13	14	15	16	17	
H													B	C	N	O	F	
2	Li																	
	Na	Mg	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Al	Si	P	S	Cl	
	K	Ca		Ti		Cr	Mn	Fe	Co		Cu	Zn			As	Se	Br	
						Mo				Pd		Cd		Sn			I	
												Hg		Pb				

Klíčové prvky: C, H, N, O

Významné prvky: halogeny, chalkogeny, kovy

Ostatní prvky: Li, Ti, Pd, Al

Toxické prvky: Cd, Hg, Pb, As

Vaznost atomů

□ **Def:** Vazností sloučeného atomu rozumíme počet vazebných elektronových párů, které jej spojují s ostatními atomy.

- Obvyklá vaznost atomu (va) odpovídá u prvků 1-3 skupiny oxidačnímu číslu, u prvků 4-7 skupiny absolutní hodnotě záporného oxidačního čísla prvku. Počet elektronů okolo atomu je právě roven počtu valenčních elektronů ($ve = va + ev$; ev jsou nevazebné elektrony)
- Pokud vaznost atomu není obvyklá, pak atom nese elektrický náboj, vzniká ion. Vaznost atomu je menší než obvyklá, pak anion, je větší, pak kation. (Neplatí pro uhlík: trojvazný **karboniový ion** (+), trojvazný s nevazebným párem **karbanion** (-); pro vodík nulvazný **vodíkový ion** (+), nulvazný s nevazebným párem **hydridový ion** (-))

Prvek	VE	Trojvazný	Čtyřvazný
Uhlík	4	>C^+ >C^-	$\begin{array}{c} \\ -\text{C}- \\ \end{array}$ >C= $-\text{C}\equiv$

VE: počet valenčních elektronů

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

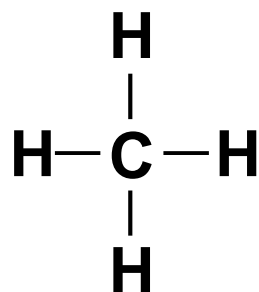
Úvod

3

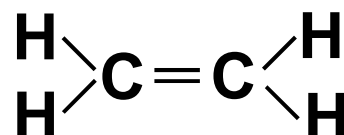
Vaznost vybraných prvků

Prvek	VE	Nul-	Jedno-	Dvoj-	Troj-	Čtyř-
Vodík	1		H—	Pozor!	$\oplus \text{H}$	$\text{H} \ominus$
Kyslík	6	$\ominus \ominus \text{O} $	$\ominus \text{O} —$	$— \text{O} —$ $\text{O} =$	$\oplus \text{O} —$ $ $	
Síra	6	$\ominus \ominus \text{S} $	$\ominus \text{S} —$	$— \text{S} —$ $\text{S} =$	$\oplus \text{S} —$ $ $	
Dusík	5			$\ominus \text{N} —$ $ $	$— \text{N} =$ $\text{N} \equiv$ $\diagdown \text{N} \diagup$ $ $	$\oplus $ $— \text{N} —$ $ $
Hal (X)	7	$\ominus \text{X} $	$ \text{X} —$	VE: počet valenčních elektronů		

Vaznost příklady

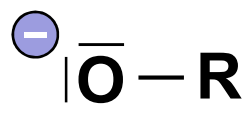
methan
4 jednoduché vazby

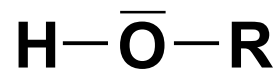
ethen; 1 dvojná,
2 jednoduché vazby

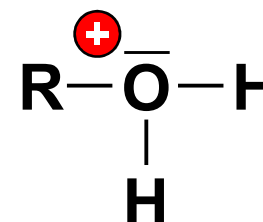
ethyn; 1 trojná,
1 jednoduchá vazba

alkoholát, fenolát
7 elektronů okolo O
1 navíc, $\ominus$

alkohol, fenol
6 elektronů okolo O
bez náboje

alkyloxonium
5 elektronů okolo O
1 chybí, $\oplus$

Délka (pm), energie vazby (kJ/mol)

Vazba	Délka	Energie	Vazba	Délka	Energie
C—C	154	345	C—N	147	305
C=C	133	610	C=N	136	615
C≡C	120	835	C≡N	135	890
C—H	109,6	413	O—H	97	462
C—O	143	358	N—H	101	390
C=O	134	736	S—H	134	347

Délka vazby (r/pm) a vazebné okolí

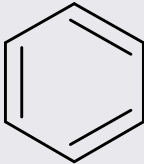
vzorec	r/pm	název	vzorec	r/pm	název
H—CHO	111,8	methanal	H—CH=CH₂	108,5	ethen
H—COCH₃	111,4	ethanal	H—C₆H₅	108,6	benzen
H—CH₂CH₃	110,2	ethan	H—CCl₃	107,2	trichlor- methan
H—CH₂CN	110,2	ethannitril	H—C≡CH	106,0	ethyn
H—CH₃	109,3	<i>methan</i>	H—C≡CCH₃	105,8	propyn

Délka vazby u methanu je průměrnou hodnotou

Chemické vzorce

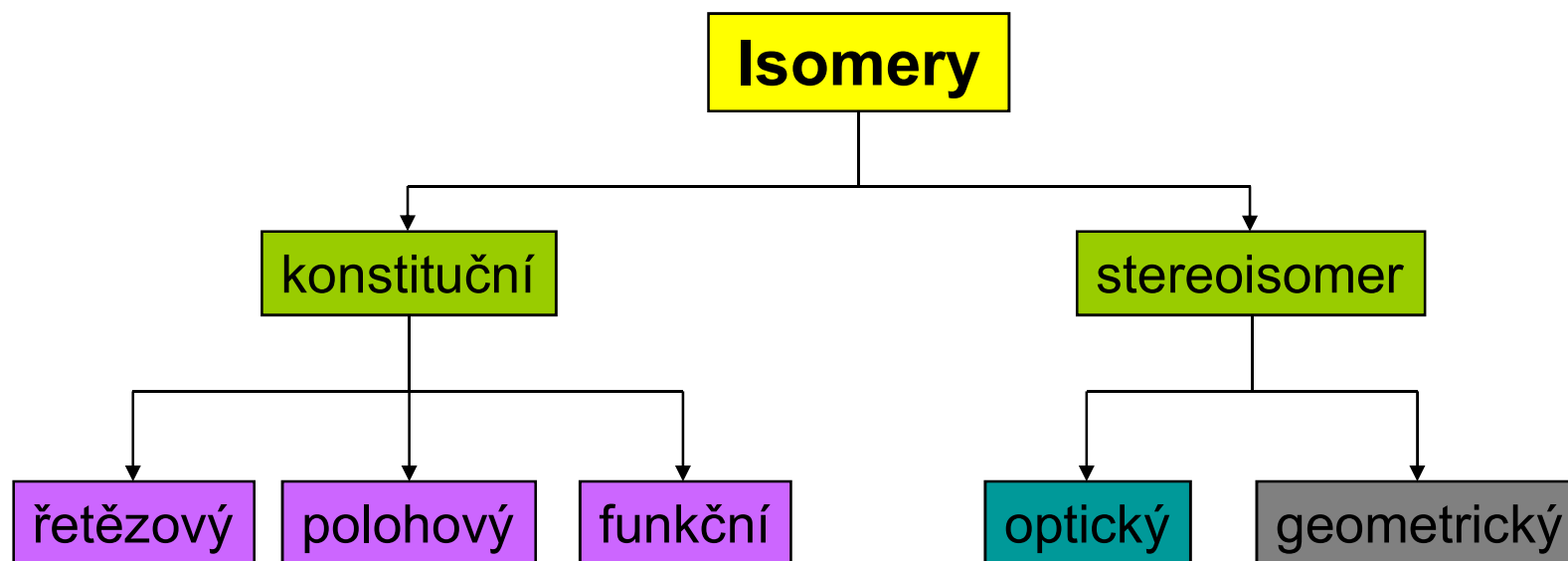
- ☐ stechiometrické: uvádí pouze, které prvky látku tvoří a jaký je poměr těchto prvků; někdy jsou zcela nepoužitelné.
  - ☐ molekulové: stechiometrický vzorec je doplněn údajem o velikosti molekuly.
  - ☐ funkční: pokud jsou v látce funkční skupiny, sdružují se, čímž se zlepšuje čitelnost
  - ☐ strukturní: uvádí všechny atomy látku tvořící a všechny vazby mezi nimi, mohou uvádět i geometrii molekul či konfiguraci u isomerů.
  - ☐ strukturní elektronové vzorce: ve strukturním vzorci jsou uvedeny i nevazebné valenční elektrony.
- ↓
- ☐ poznámka 1: ve směru šipky se zvyšuje množství informace o dané látce.
  - ☐ poznámka 2: často se používají vzorce zcela nebo zčásti schematické, pravidla pro tvorbu a čtení těchto vzorců se mohou lišit dle typů látek.
  - ☐ poznámka 3: některé schematické vzorce jsou velmi běžné, typicky např. benzen.
  - ☐ poznámka 4: existují i další typy, např. konformační vzorce, o nich bude diskuse dále

Chemické vzorce

stechiometrický	molekulový	funkční	strukturní	elektronový	schematický
H	H ₂		H-H		
H ₂ O	H ₂ O	H ₂ O	$\begin{array}{c} \text{H}-\text{O}-\text{H} \\ \\ \text{H}-\text{O}-\text{H} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{H}-\text{O}^--\text{H} \end{array}$	
H ₄ N ₂ O ₃		NH ₄ NO ₃			
CH ₂ O	CH ₂ O		$\begin{array}{c} \text{H} \\ \\ \text{C}=\text{O} \\ \\ \text{H} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{H} \\ \\ \text{C}=\text{O}^- \\ \\ \text{H} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \text{C}=\text{O} \\ \diagdown \end{array}$
CH ₂ O	(CH ₂ O) ₆ C ₆ H ₁₂ O ₆		dále viz sacharidy		
CH	C ₆ H ₆		$\begin{array}{c} \text{H} \\ \\ \text{H}-\text{C}=\text{C}=\text{H} \\ \quad \quad \\ \text{H}-\text{C}=\text{C}=\text{H} \\ \\ \text{H} \end{array}$		

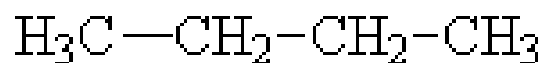
Isomerie

Def: Isomerní jsou molekuly dvou různých látek se stejným sumárním vzorcem (stejnou molární hmotností), ale různou strukturou. Jejich vlastnosti se mohou výrazně lišit. Např. dimethylether/ethanol. Isomerace (změna uspořádání atomů v molekule) vyžaduje dodat energii odpovídající chemické vazbě.

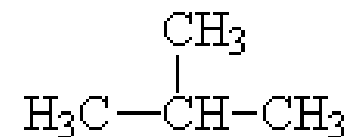

Konstituční isomerie

řetězová

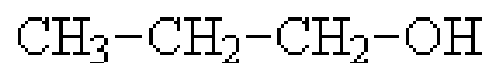

butan

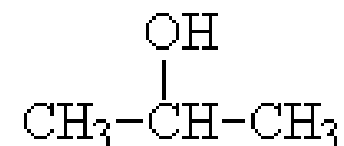

isobutan

polohová

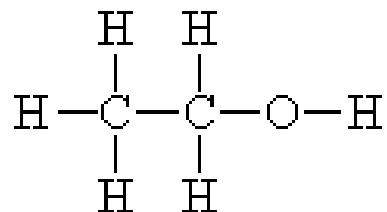

propan – 1 - ol

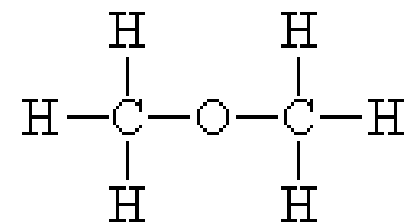

propan – 2 - ol

funkční

ethanol

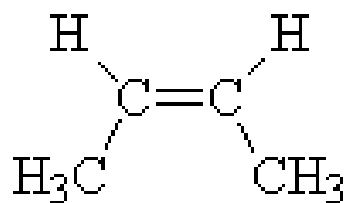

dimethylether

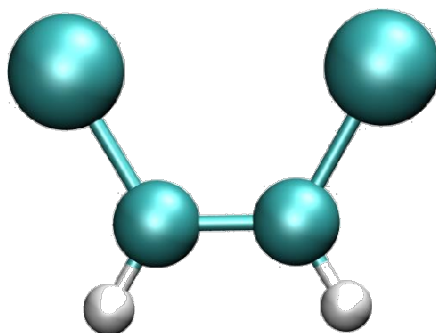
Stereoisomerie

geometrická

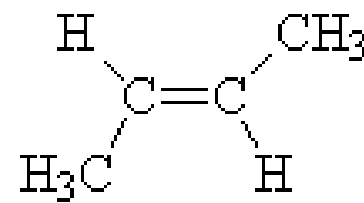
cis- nebo (*Z*)

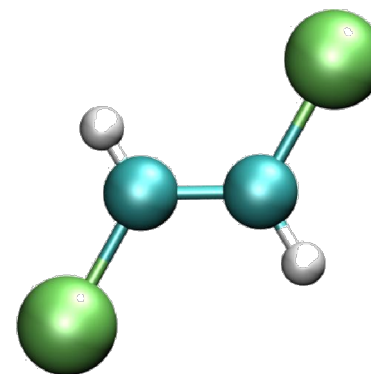
(*Z*) – but-2-en

trans- nebo (*E*)

(*E*) – but-2-en

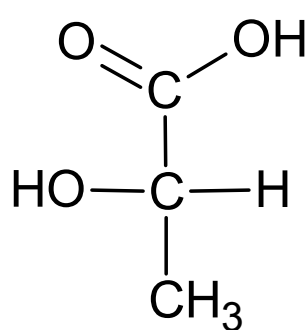

Stereoisomerie

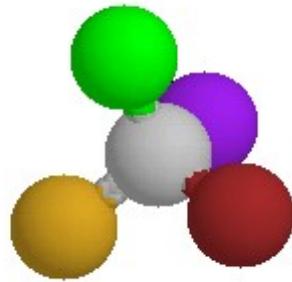
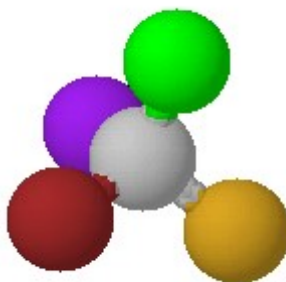
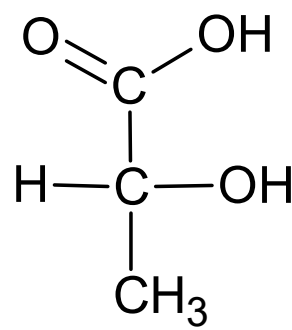
optická

čtyři různé substituenty na atomu uhlíku

L – mléčná kyselina

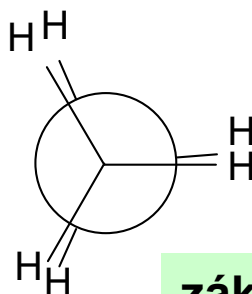
D – mléčná kyselina

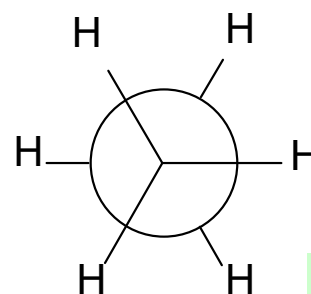
Konformace

Def: Konformace souvisí s uspořádáním molekul jedné a téže látky. Rozdíl vlastností konformerů je méně výrazný. Změna konformace vyžaduje jen malou energii.

Řetězců

zákrytová

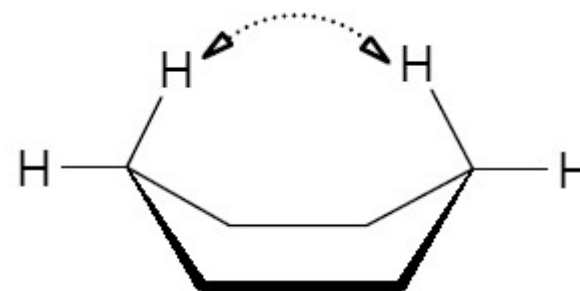

nezákrytová

Kruhů

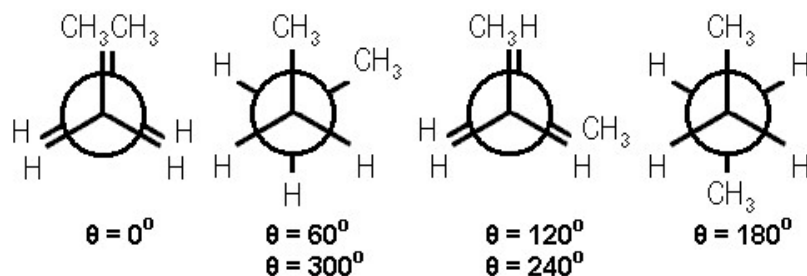

židličková
(energeticky výhodnější)

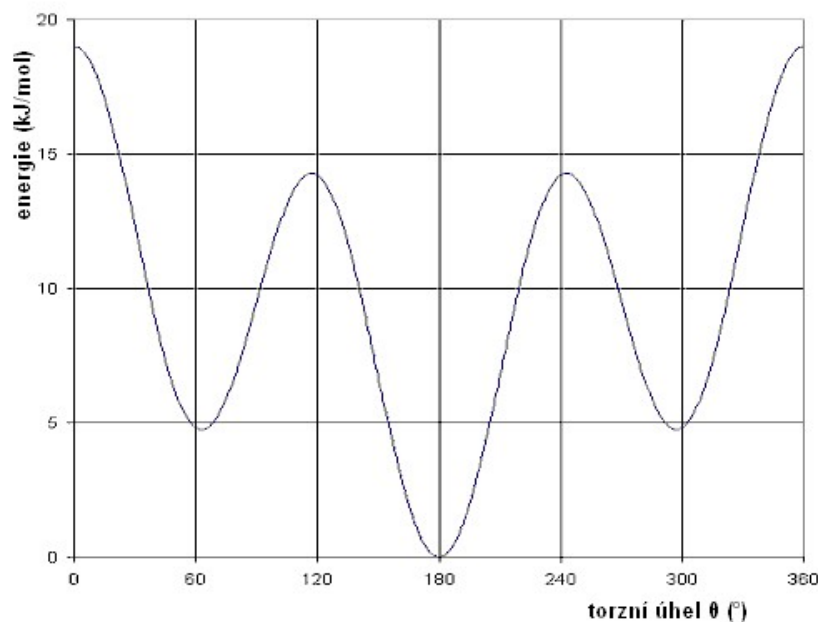

vaničková
(energeticky méně výhodná)

Konformace

Konformace butanu v Newmanově projekci

Závislost energie při rotaci kolem středové vazby C-C v butanu

Možné mezní konformace butanu a závislost jejich energie na torzním úhlu θ .

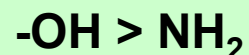
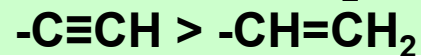
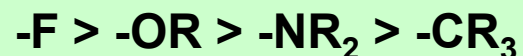
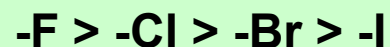
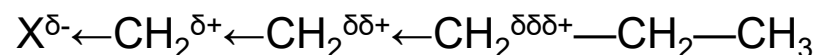
Maximum energie je pro synperiplanární (plně zákrytovou) konformaci ($\theta = 0^\circ$), minimum pro antiperiplanární konformaci ($\theta = 180^\circ$). Ostatní možné konformace (synklinální: $\theta = 60^\circ$, resp. 300° a antiklinální $\theta = 120^\circ$, resp. 240°) mají energii v těchto mezích.

Elektronové vlivy – indukční efekt

- ❑ Indukční efekt je změna elektronové hustoty působením substituentu s rozdílnou elektronegativitou.
- ❑ Vyskytuje se a šíří se po σ – vazbách.
- ❑ Atomy a jejich skupiny, které přitahují elektrony (elektronegativnější než vazebný partner) působí **záporný** indukční efekt (-I).
- ❑ Atomy a jejich skupiny, které poskytují elektrony (elektropozitivnější než vazebný partner) působí **kladný** indukční efekt (+I).
- ❑ Efekt se přenáší po 3 – 4 σ – vazbách.

Elektronové vlivy – indukční efekt

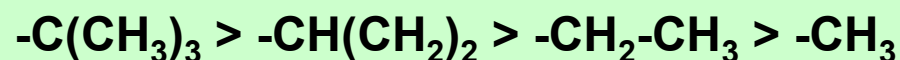
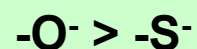
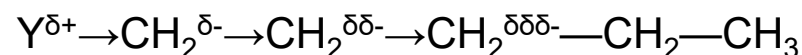
Záporný indukční efekt (-I)

Význam - příklady:

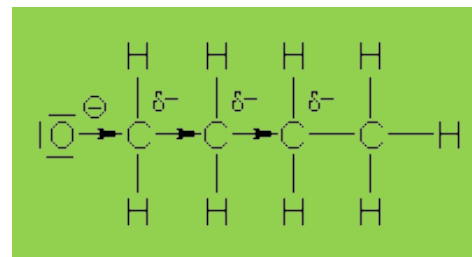
- vznik reakční center pro atak činidel
- zvyšuje (-I) nebo snižuje (+I) sílu karboxylových kyselin

Kladný indukční efekt (+I)

lonty kovů: Li^+ , Na^+ , K^+ , Mg^{2+}

Pozor:

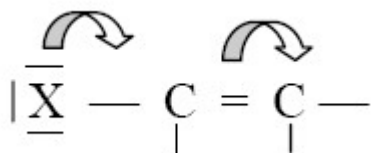

Elektronové vlivy – mezomerní efekt

- ❑ Mezomerní efekt (též konjugační) je posun π - elektronové hustoty, příp. i volných elektronových párů působením substituentu či funkčních skupin. Podmínkou vzniku je přítomnost konjugovaného systému násobných vazeb nebo násobné vazby a volného elektronového páru. Vznikají tak různé rezonanční struktury.
- ❑ Substituenty, které poskytují elektrony do konjugace působí **kladný** mezomerní efekt (+M), substituenty, které odebírají elektrony působí **záporný** mezomerní efekt (-M).
- ❑ Efekt se přenáší v prostoru π - elektronové hustoty.

Elektronové vlivy – mezomerní efekt

Kladný mezomerní efekt (+M)

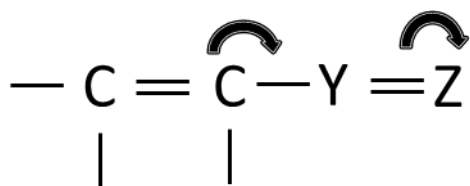

X je např.:

-F, -Cl, -Br, -I, -OH, -OR, -NH₂, -NHR, -NR₂, -SH, -SR

Obecně atomy vázané jednoduchou vazbou a nesoucí alespoň jeden volný elektronový pár.

Záporný mezomerní efekt (-M)

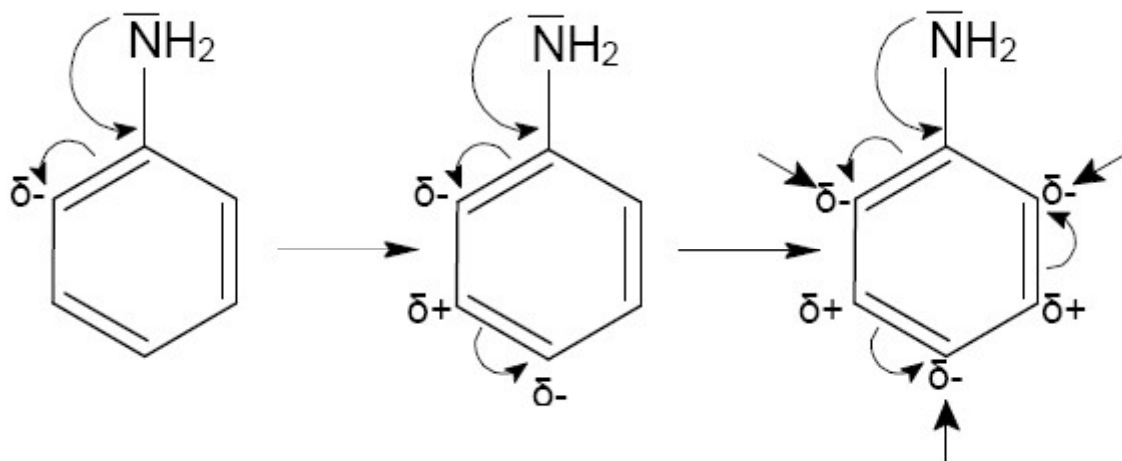
Y=Z je např.:

-CH=O, -RC=O, -C(OH)=O, -C(OR)=O, -C(NH₂)=O, -NO₂,
-SO₃H, -C≡N

Atomy Z obecně vázané násobnou vazbou a nesoucí alespoň jeden volný elektronový pár, současně mají větší elektronegativitu než Y

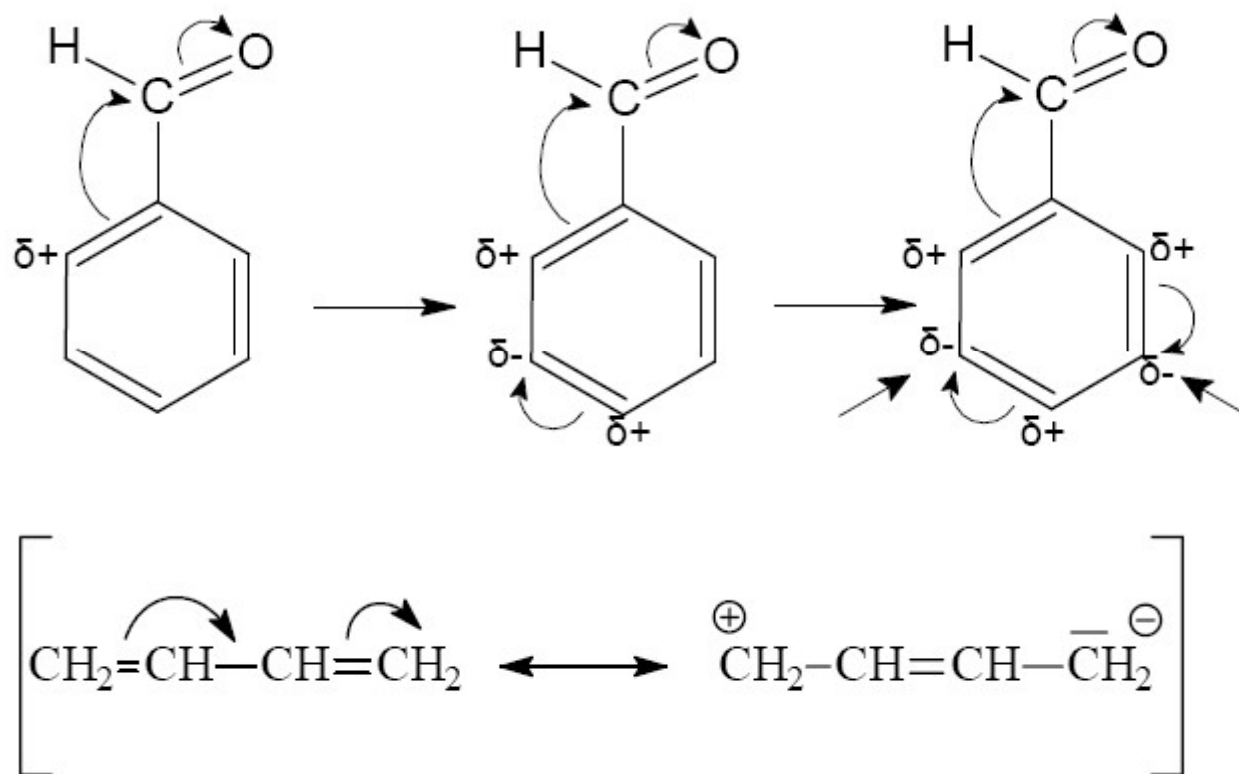
Elektronové vlivy – mezomerní efekt

Kladný mezomerní efekt (+M)

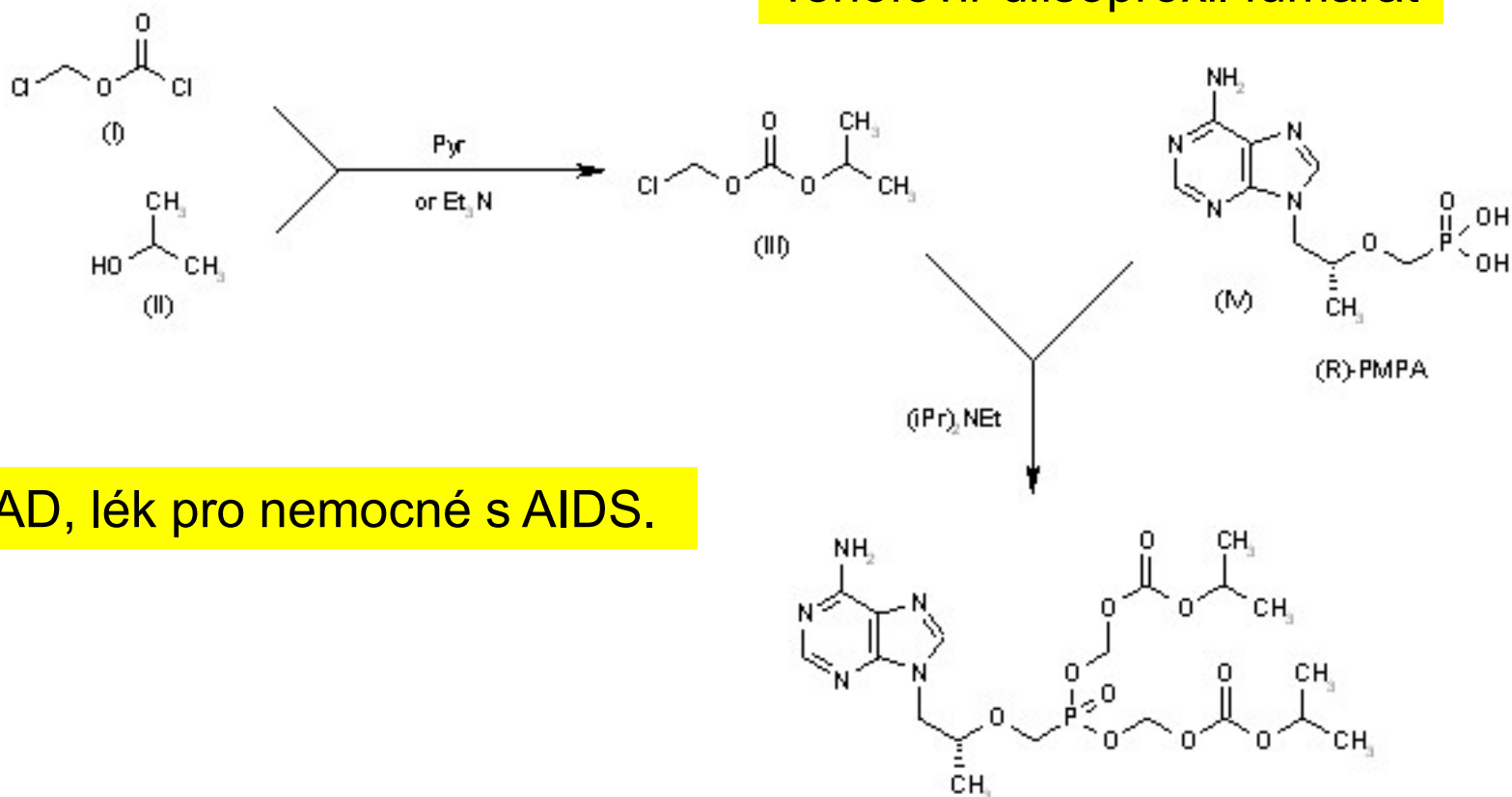
Elektronové vlivy – mezomerní efekt

Záporný mezomerní efekt (-M)

Využití

Synthesis of Bis(POC)PMPA

Tenofovir diisoproxil fumarat

VIREAD, lék pro nemocné s AIDS.